Светлина Николова, Илия Тодоров (София, България)

НАУЧНОТО ДЕЛО НА ПРОФЕСОР КУЙО КУЕВ

В края на 1984 г. се навършиха две респектиращи кръгли годишнини в живота на проф. Куйо Куев: 75 години от рождението му и 50 години от началото на неговата научна дейност. За хората, които го познават отблизо, това звучи невероятно: свикнали сме да го виждаме делови, енергичен, увлечен в любимата си работа — и днес, както преди двадесет години, когато бяхме негови студенти в Софийския университет, той може да бъде намерен от сутрин до късна вечер в своя университетски кабинет или в някоя от големите библиотеки; и сега проф. Куев продължава да публикува и да планира нови книги и изследвания, все нови и нови научни идеи го завладяват. Но все пак неумолимият ход на времето си казва думата: ето че настъпва периодът за юбилейни честувания, за равносметка на извървения път. Нека впрочем, както е прието в подобни случаи, да припомним някои моменти от житейския и научния път на нашия юбиляр.

Куйо Куев е роден на 11 (24) ноември 1909 г. в с. Острец, Ловешко, в бедно земеделско семейство. Останал сирак, той отрано се сблъсква с мизерията и несгодите в живота. Завършил при извънредно трудни материални условия средното си образование, през 1933 г. той започва да следва славянска филология в Софийския университет. Можем да си представим колко любов към науката, колко смелост и всеотдайност са били необходими по онова време, за да тръгне младият човек по този път, без каквато и да била материална подкрепа, без да разчита на никого. Почти през цялото си следване той е принуден да работи, за да се издържа. Това обаче не му попречва да взема успешно изпитите си, нещо повече — още през студентските си години той започва научноизследователска работа (първите му публикации на страниците на известното списание „Родна реч" датират от 1934—1935 г.).

С цената на много лишения, превъзмогвайки невероятни трудности, през 1937 г. К. Куев успява да завърши висшето си образование. През същата година той заминава за Краков, където е изпратен от проф. Ст. Младенов за лектор по български език в Ягелонския университет. Тук остава в продължение на две и половина години, като в този срок успява да подготви и защити докторска дисертация на тема „Константин Костенечки в българската и сръбската литература". През учебната 1939—1940 г. той завършва учителския си стаж в София. През следващата учебна година няколко месеца е на специализация във Виена и Лайпциг. След завръщането си в България е назначен за учител в Севлиево (1942—1943), но твърде скоро бива уволнен за проявена активна антифашистка дейност по силата на известния Закон за защита на държавата.

След победата на социалистическата революция К. Куев отново учителствува в Шумен, в Перник и в София. От 1947 г. той е избран за асистент в Катедрата по славянски литератури при Софийския университет, десет години по-късно става доцент, а от 1961 г. е вече професор. Но К. Куев никога не се е ограничавал само с преподавателската и с научната работа. Успоредно с това той изпълнява редица обществени и административни длъжности: през 1948—1950 г. е културен аташе при Българското посолство във Варшава; през 1962—1965 г. е заместник-декан, а през 1972—1976 г. — декан на Факултета по славянски филологии; същевременно в продължение на много години е директор на Летния семинар за чуждестранните българисти, а по-късно и на Летния колоквиум по старобългаристика; от 1982 до 1984 г. е директор на Центъра за българистика.

Това са в най-общи линии основните моменти от биографията на проф. Куйо Куев. Но всъщност тези моменти очертават само външните рамки, контурите на неговото развитие. Истинската биография на учения — това е научното му дело. Защото във всяка своя публикация той влага частица от своя живот.

Спектърът на научните интереси на проф. Куйо Куев е твърде широк. Неговите първи публикации в сп. „Родна реч" са в областта на езикознанието. Първата му книга, издадена през 1943 г., преведена наскоро след това на немски език, е посветена на Вазовото творчество („Чувството за природата у Ив. Вазов"). Многобройни и извънредно ценни са проучванията му върху творчеството на такива видни полски писатели като Адам Мицкевич, Юлиуш Словацки, Хенрик Сенкевич, Мария Конопницка, Ванда Василевска, Болеслав Прус, Владислав Реймонт и др. Тези публикации му спечелиха име на един от най-добрите специалисти у нас в областта на полската литература. Но центърът на научните интереси на проф. Куев, неговата голяма любов в науката е безспорно старобългарската литература. Тук именно са неговите основни приноси, неговите най-значителни и трайни научни постижения.

Значителна част от изследванията на проф. Куев в областта на старобългарската литература са посветени на началния етап от нейното развитие — т. нар. Златен век в историята на българската книжнина. В тях се разработват проблеми, свързани с началото на славянската писменост, с живота и делото на Кирил и Методий, с творчеството на техните ученици и последователи Климент Охридски, Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх.

Средищно място в научните изследвания на К. Куев заемат делото на Черноризец Храбър и тясно свързаните с него въпроси за началото на славянската писменост и за триезичната теория. Тази проблематика той проучва в продължение на повече от десет години, публикувайки резултатите в многобройни студии и статии, обобщени в книгата му „Черноризец Храбър" (1967) — първото и единствено до днес цялостно изследване на тази тема (през 1973 г. трудът бе защитен като докторска дисертация в Единния център за език и литература в София). Опирайки се на исторически, литературно-исторически, текстологически и езикови доказателства, проф. Куев допринесе за утвърждаване на схващането, че в заглавието на „За буквите" става дума за отделен старобългарски писател, носещ името Храбър, работил в Преслав и написал своето произведение около 893 г., когато в България се обсъжда въвеждането на старобългарския език като официален вместо гръцкия. Във връзка със съчинението на Черноризец Храбър К. Куев разгледа обстойно и критично теорията за триезичието, посочвайки причините за неговата поява и многобройни факти за съществуването му в сред-

новековна Европа. Като проследи изчерпателно случаите на употреба на александрийското летоброене във византийската и западноевропейската книжнина, той подкрепи тезата, че при посочването на годината 6363 като дата на създаване на славянската писменост Храбър си е служил с александрийското летоброене и че следователно Кирил и Методий са създали славянската азбука през 863 г. — схващане, което днес има най-много привърженици в славистиката. К. Куев осветли изчерпателно въпроса за изворите, които е използувал Черноризец Храбър, анализира подробно текста на „За буквите" по всички известни до момента преписи, проучи литературните особености на творбата и светогледа на нейния автор, очерта картината на разпространението ѝ в ръкописи и старопечатни издания, появили се от XIV до XIX в. в България, Русия, Сърбия, Далмация, Молдова, Украйна, Полша, Литва. Приложеното издание на 68 преписа и 5 старопечатни публикации на „За буквите" е солидна документална основа за бъдещите изследвания на делото на Черноризец Храбър.

Куйо Куев има значителни заслуги за осветляване на творчеството и на друг крупен старобългарски писател от Кирило-Методиевата епоха — Константин Преславски. Най-важните резултати от проучванията му са представени в монографията „Азбучната молитва в славянските литератури" (1974). Тук той защищава въз основа на многобройни исторически и текстологически аргументи становището, че автор на „Азбучната молитва" е Константин Преславски, а не Константин-Кирил, анализира подробно текста на произведението по всички известни преписи, разглежда литературните му особености, проследява разпространението му в Русия от XII до XVIII в., реконструира текста, изработва речник към него, публикува с археографски бележки познатите дотогава 38 преписа, повечето от които е издирил сам той. За отбелязване е, че и след публикуването на монографията си К. Куев продължи да издирва нови материали, като откри още два руски преписа на „Азбучната молитва" от XV—XVI в. (Palaeobulgarica, 3, 1979, № 4, 26—33). Творчеството на Константин Преславски привлича вниманието му и с „Черковно сказание", от което той издирва два неизвестни пълни преписа от XIV и XVI—XVII в. (български и руски) и дванадесет фрагмента в руски и молдовски ръкописи от XV—XVIII в. (сб. Помощни исторически дисциплини, 1979, кн. 1, 246—268).

Съществено значение имат и проучванията на К. Куев върху творчеството на Климент Охридски във връзка с подготовката на изданието на неговите съчинения — т. 1 (1970) и т. 2 (1977). Тук изследователят събира и съобщава археографски сведения за близо 1000 български, руски и сръбски преписа на 18 сигурни и 6 предполагаеми Климентови слова, разглежда въпроса за авторството им, обнародва текстовете им. Сред тези слова са някои от най-популярните Климентови творби: „Похвално слово за Михаил и Гавриил" (156 преписа), „Похвално слово за Възкресение Лазарово" (115 преписа), „Поучение за Преображение" (120 преписа), „Поучение за Цветница" (108 преписа).

К. Куев е автор и на редица други изследвания, съдържащи конкретни приноси в проучването на този начален и особено плодотворен период от литературното ни развитие. Ще отбележим само някои от по-важните му публикации: „Към въпроса за Кириловото пространно житие като исторически паметник" (сб. Хиляда и сто години славянска писменост. С., 1963, 119—126); „Към въпроса за титлата „екзарх" в старобългарската литература" (Известия на Института за история, 14—15, 1964, 325—345); „Симеоновият сборник и неговите потомци" (Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии, 1973, № 2, 1—48).

Друг тематичен кръг образуват изследванията, които проф. К. Куев посвещава на литературния живот в България през XIV и началото на XV в. — също много важен и извънредно продуктивен период в развитието на българската литература. Той е един от авторите, които разработват съответния дял в първия том на академичната история на българската литература (1962). Заслужава по-специално да се отбележи трайният му интерес към личността и делото на Константин Костенечки, един от видните старобългарски писатели от този период. През 1950 г. К. Куев обнародва първата си докторска дисертация „Konstantin Kostenecki w literaturze bułgarskiej i serbskiej", а през 1983 г. издаде фототипно житието на Стефан Лазаревич от Константин Костенечки според Кирило-Белозерския препис (изданието е придружено с встъпителна студия и обширни обяснителни бележки).

Между най-важните изследвания, посветени на българския книжовен живот през XIV в., се нарежда издадената преди няколко години книга на К. Куев „Иван Александровият сборник от 1348 г." (1981). Този труд е безспорно научно постижение не само за своя автор, но и изобщо за българската филологическа наука. Напълно заслужено той беше удостоен с най-високото отличие — Димитровска награда (1982). Посветен на един от най-ценните запазени днес писмени паметници от XIV в. (сборникът, написан през 1348 г. от монах Лаврентий за личната библиотека на цар Иван Александър), построен като оригинално съчетание на прецизно подготвеното научно издание на ръкописа и всестранното му палеографско, литературно-историческо и текстологическо изследване, трудът на проф. К. Куев не само определя мястото на този важен паметник в историята на българската литература, но и ни въвежда в атмосферата на книжовния живот през XIV в., разкрива културния и литературния кръгозор на тогавашната българска интелигенция. В този труд се проявяват най-добрите изследователски качества на К. Куев: неговата широка филологическа ерудиция, рядкото му умение да анализира детайлите, стремежът му да обоснове с конкретни факти всяка своя мисъл.

Една от характерните особености на К. Куев като специалист в областта на старата българска литература е неговата постоянна, всекидневна археографска работа. Едва ли има друг изследовател, през чиито ръце да са минали толкова много ръкописи; едва ли има друг специалист, който така добре да познава съдбата и съвременното състояние на старобългарската ръкописна книга. Плод на тази негова всекидневна упорита работа са не само посочените дотук изследвания, но и редица други статии и научни съобщения, в които се изнасят данни за непознати преписи от различни произведения на старата българска литература или се проследява съдбата на отделни старобългарски ръкописи. Особено важна и интересна е неговата книга „Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете" (1979), която разкрива трагичната участ на нашите книжовни съкровища, унищожавани от свои и чужди или обречени на вековна миграция. В тази книга не само се изясняват процесите на миграцията и унищожаването на старобългарските ръкописи, но — това, което я прави особено ценна — се посочват и редица преписи, направени в Сърбия и Русия по изчезнали днес български оригинали. К. Куев отдава дължимото на мнозина учени и културни дейци от XIX в., допринесли за издирването и запазването на ценни старобългарски писмени паметници (В. Григорович, П. Успенски, А. Гилфердинг, П. Сирку, П. Шафарик, А. Миханович, Р. Кързън и др.). В книгата се проследява съдбата на най-важните старобългарски и среднобългарски ръкописи: Зографско четириевангелие, Мариинско четириевангелие, Асеманиево евангелие, Клоцов сборник, Синайски молитвеник, Савина кни-

га, Супрасълски сборник, Добромирово евангелие, Слепченски апостол, Охридски апостол, Григоровичев паримейник, Боянско евангелие, Лондонско евангелие, Томичов псалтир и т. н. (общо 25 паметника).

К. Куев има определени заслуги и за популяризирането на старобългарската литература — у нас и в чужбина. Той е един от съставителите на известната и постоянно търсена „Христоматия по старобългарска литература" (1961), претърпяла вече няколко издания. Освен многобройните му научнопопулярни статии тук трябва да се споменат също лекциите му в Софийския университет „Кл. Охридски" и в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски", докладите на различни сесии и конференции, беседите по радиото и телевизията. Специално внимание заслужават и неговите преводи на старобългарски литературни творби (слова на Климент Охридски, творби на Константин Преславски и Йоан Екзарх, жития на Наум, съчинението на Черноризец Храбър „За буквите", Солунската легенда, Краткото житие на Кирил и др.). На К. Куев принадлежат и няколко превода на полски художествени и публицистични книги: „Предна стража" от Б. Прус (1947), „Видях войната в Корея" от Х. Коротински (1952), „Такива времена" от Й. Юрандот (1955), „Кво вадис" от Х. Сенкевич (1971). Той участвува като съавтор и в „Полско-български речник" (1963).

Разбира се, рамките на юбилейната обзорна статия се оказват тесни за изчерпателна и подробна характеристика на един толкова дълъг и плодотворен научен път, какъвто е пътят на проф. К. Куев. Ние очертахме само основните тематични звена на неговото научно дело, посочихме най-важните резултати от досегашната му дейност.

В заключение нека ни бъде позволено да кажем две думи и за човека К. Куев — за да разберат онези, които не го познават, тайната на неговите успехи. Тези две думи са: необикновена скромност и пословично трудолюбие. Има нещо наистина достойно за възхищение в личността на този човек. Излязъл от народните низини, срещнал се през детството и младостта си с мизерията, закалил характера си в трудната битка за препитание, той достигна до върховете на научното майсторство. Неговото име днес е добре познато не само на хилядите възпитаници на Софийския и Пловдивския университет, но и на цялата ни културна общественост; отдавна то е придобило освен това и широка международна известност (проф. Куев бе и продължава да бъде желан гост на много чужди университети и академии). Но онова, което на всяка цена трябва да се подчертае, е, че той никога, нито за миг не забрави откъде е тръгнал, не се главозамая от славата, не се възгордя, не измени на девиза си „труд и постоянство". И още една симпатична черта от характера му ни се иска непременно да отбележим — неговата отзивчивост и доброжелателност към хората, към колегите, особено към по-младите.

Струва ни се, че имаме поне две основателни причини, за да наречем 75-годишната на проф. Куйо Куев щастлив юбилей: първо, защото той има зад гърба си полувековна богата и резултатна дейност, получила заслужено обществено признание, и, второ, защото посреща тази висока годишнина със запазени физически сили, с душевна бодрост и свеж ум, с нормална работоспособност. Нека прочее му пожелаем да запази още дълги години своята умствена и физическа енергия, за да осъществи многобройните си научни идеи и планове.